

Irina Nemeti, *Calea zânelor. Moșteniri antice în mitologia românilor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, 304 p.

Irina Nemeti își asumă în această carte o poziție evitată îndeobște atât de istorici, cât și de etnologi, situându-se deopotrivă în cele două arii disciplinare și valorificând surse documentare variate. În acest sens, ne interesează soluția adoptată de autoare, cu atât mai mult cu cât răspunsurile date până acum acestei provocări (și ne gândim aici în primul rând la istoricismul italian și la școala *Annales*) au depins, de regulă, atât de formația științifică a autorilor (unii erau istorici, alții erau etnologi sau antropologi), cât și de intenționalitatea demersului. De aici și raportul ancilar dintre istorie și etnologie, înclinând când într-o parte, când în cealaltă. Autoarea își asumă lucid această dilemă și dă un răspuns complex, care încearcă să integreze cele două discipline într-un demers interdisciplinar la modul real, respectiv într-o “perspectivă holistică” (p. 282), plasată deopotrivă “în aria culturii populare” și în cea a culturii religioase specifice antichității clasice. Demersul etnoistoric asumat de autoare încearcă să unifice și să sistematizeze un material documentar extrem de heterogen (artefacte arheologice, izvoare scrise, documente folclorice etc.), și să deceleze structurile de continuitate dintre culturile mediteraneene antice și cele folclorice, într-un discurs hermeneutic coerent. Provocarea începe odată cu titlul cărții, plin de miez (*Calea zânelor* implică deja ideea de *hodos*, de drum, de itinerar deopotrivă mitic și istoric) și cu un subtitlu care explicitează din capul locului intențiile metodice ale autoarei (*Moșteniri antice în mitologia românilor*). Ideea supraviețuirilor preistorice sau istorice în cultura populară românească a fost destul de rar asumată în mod critic atât de istorici, cât și de etnologi, obsedați de invocarea rădăcinilor antice ale “mitologiei folclorice” autohtone, dar care trec arareori de faza locului comun și de invocarea “principiului explicativ”.

În acest sens, am urmărit, în cursul lecturii, consecvența cu care autoarea își pune în aplicare metodologia anunțată, respectiv un comparatism al invariantilor structurali specifici atât politeismului tardo-antic, cât și culturilor folclorice romanice și est-europene (descriși și analizați printr-o cercetare morfologică de tip structuralist, care abordează deopotrivă similaritățile și diferențele morfologice), pe de o parte, și, pe de altă parte, articularea diacronică a acestor date într-o sintaxă istorică (transmiterea și transformarea datelor culturale studiate). Mai mult, autoarea încearcă să depășească, cel puțin în intenție, limitele proprii textualismului specific oricărui demers comparatist prin cercetarea contextelor (istorice, socio-economice, culturale) în care fenomenele mitico-religioase studiate se articulează și se transformă. Astfel, demersurile istoric și etnologic sunt integrate într-un discurs istorico-religios coerent, care nu se epuizează în căutarea stearpă a presupuselor rădăcini istorice ale faptelor de cultură folclorică, ci analizează cu acribie generarea și transmiterea lor istorică în spațiul cultural românesc, în primul rând, cu deschideri comparatiste înspre culturile populare europene vecine sau mai îndepărtate. De altfel, aceasta e și primejdia creatoare care o pândeste pe autoare, un anume pathos al exhaustivității, care ține însă deopotrivă de tradiția enciclopedismului românesc și de pasiunea pe care Irina Nemeti a pus-o în răscolirea unui subiect necercetat decât arareori de etnologi: mitogeneza câtorva daimoni feminini specifici culturii populare românești (Ileana Sânziana/Cosânzeana, zânele și ursitoarele) în contextul unor posibile filiații istorice și a culturilor folclorice înrudite (culturile populare romanice) ori vecine (culturile populare sud-est și est-europene).

Cele trei studii de caz (izomorfismele Diana → Sânziana, Nimfe → Zâne, Parce → Ursitoare) se constituie în trei micromonografii istorico-religioase, care examinează dominantele structurale ale câtorva daimoni feminini. Structura de tip palimpsest a celor trei categorii de daimoni e examinată printr-un comparatism al invariantilor structurali, care permite decelarea mecanismelor socio-culturale ce au făcut posibilă transmiterea și transformarea unor reprezentări mitice și a riturilor magico-religioase sau a ceremonialurilor conexe (cazul călușarilor). Pentru exemplificare, vom rezuma analiza filiației Diana → Sânziana, înrudite prin apartenența la un tip

mitico-religios comun: argumentul etimologic al filiației, *interpretatio* medievală a Diane și diabolizarea acesteia în contextul stereotipului sabatic, izomorfismele dintre zeița Diana și daimonul Ileana Sânziana/Cosânzeana în contextul demonizării creștine a divinității antice (legătura cu natura sălbatică, virginitatea, caracterul de *Potnia Therôn*, trăsăturile dendrolatice și agrare, matern și kourotroph, nocturn, selenar și funerar, acvatic și choreutico-muzical, melusinian, patronarea riturilor de trecere feminine și a inițierilor masculine), precum și deosebirile dintre cele două reprezentări mitico-religioase, datorate contextelor socio-culturale diferite (caracterul cinegetic al Diane). La capătul unei analize bine argumentate, conduse atât pe linia filiației culturi antice (respectiv cultul Diane în Dacia romană) → culturi folclorice, cât și pe cea a comparatismului cu alte culturi populare romanice, autoarea avansează ipoteza unei posibile moșteniri romano-elenistice în cazul mitologiei Sânzienei, fără a exclude, desigur, și celelalte aporturi culturale (substratul dacic, greu de identificat în contextul precarității surselor și traco-elen, adstratul slav – mitologia Vilelor). De altfel, aceasta este și intenția generală a volumului: decelarea, în cadrul culturii folclorice autohtone, a stratului cultural specific antichității clasice, respectiv circumscrierea romanității mitologiei populare românești. Un demers hermeneutic istorico-religios extrem de necesar, credem, după afabulațiile misticii daciste din deceniul opt (variantă a național-comunismului autohton) și frenezia dacomană a unor etnologi cu spiritul critic atrofiat și a unor pseudo-istorici.

Irina Nemeti ia în considerare diferitele nivele istorice care s-au suprapus în perimetrul locuit de români, concentrându-se îndeosebi asupra stratului romano-elenistico-oriental tardoantic și asupra adstratului slav și balcano-bizantin. Recursul comparatistic la culturile populare romanice (italiană, franceză și iberică), slave și balcanice (neogreacă și albaneză), precum și trimerurile la cazurile de izomorfism specifice și altor contexte folclorice europene permite o mai bună circumscriere atât a contextului larg, cât și identificarea straturilor istorico-religioase care configurează fenomenele cercetate. Credem că această abordare multiplă a fenomenului studiat, sincron și diacronic, textual și intertextual, constituie unul dintre punctele forte ale volumului, indiferent dacă cititorul aderă sau nu la ipotezele susținute (originea romană a unor complexe mitico-folclorice românești). Autoarea vine dinspre etnologie și istorie și face istoria comparată a religiilor, cu metodă și lucrând direct pe surse, cel puțin în ceea ce privește antichitatea daco-romană și cultura populară românească. Caracterul liminal al analizei și dubla inserție epistemică deschide cartea înspre cititori de orientare diversă, iar rigoarea și onestitatea o recomandă ca lectură deopotrivă etnologilor și istoricilor interesați de religia populară.

Bogdan Neagota